

خاطره‌بصري

نقش‌چشم‌اندازهای طبیعی تهران در مدیریت منظر شهری

نرگس آقابزرگ، کارشناس ارشد
ممکاری منظر، دانشگاه تهران
aghabozorg_narges@yahoo.com

مقدمه، لزوم فضاهای جمعی با چشم‌انداز طبیعی در شهران

ارتباط عمیق بین تعریف علمی منظر و مفاهیمی از قبیل هویت، حس مکان و خاطره موجب می‌شود تا طبیعت هر شهر جزوی از منظر آن و جزوی از هویت شهر به حساب آید. بنابراین تپه، کوه، جنگل، دریا، دریاچه، رودخانه و ... در مجاور هر شهر، جزوی تا حدی ناپذیر از آن شهر محسوب می‌شود. زیرا نه تنها شهر، بلکه تاریخ و هویت شهر نیز در پیوند با این عناصر شکل می‌گیرد. صرف نظر از جنبه‌های هویتی و فرهنگی، تأثیرات زیست-اقليمی و روانی طبیعت هر شهر، امری ثابت شده است.

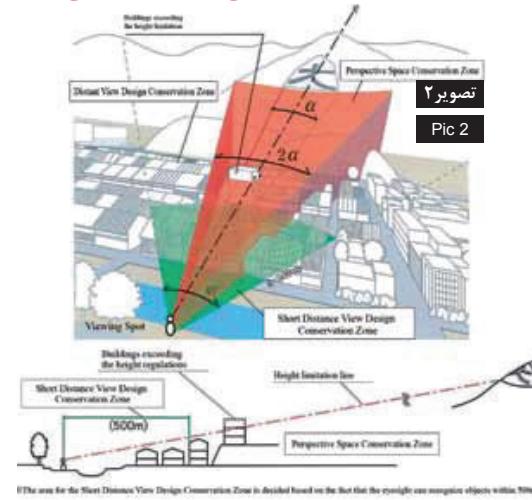
خاطرات جمعی، منشأ هویت اجتماعی شهروندان یک شهر به شمار می‌رود. خاطره عامل تداوم فرهنگی و رابطه میان نسل‌ها و تنها عامل ارتباط بین آنهاست. تخریب یک بنا در شهر صرفاً نابودی یک ساختمندان نیست، بلکه نابودی چندین نسل است که با خاطره‌های باشان در دل آن زندگی می‌کنند و از این طریق به یکدیگر پیوند می‌خورد (باوری، ۱۳۹۱). تخریب مناظر طبیعی شهر نیز در تخریب تصویر ذهنی شهروندان و خاطرات جمعی آنها مؤثر است. عناصر طبیعی شهر نمادهای حاوی خاطرات جمعی شهر و شهروندان هستند و سبب حفظ و قوام مفهوم شهر می‌شوند. (Rossi, 1982).

بدون شک ایجاد فضاهای شهری پیاده و سرزنده با عملکرد و فعالیتی خاص در کبار این مناظر طبیعی لازم است. در این گونه فضاهای حس مکان و نمادهای طبیعی قابل درکتر می‌شود و حضور شهروندان به تحقق هر چه بیشتر اتصال نسل‌ها و تداوم هویت شهری اینجامد. حضور آنها علاوه بر شکل‌گیری خاطرات جمعی به جاودانگی شهر نیز کمک خواهد کرد.

موقعیت شهر تهران موجب استفاده از چشم‌اندازهای طبیعی به ویژه کوه و رودخانه‌ها شده است. ظرفیت‌های طبیعی شهر تهران با توسعه شهر و اقدامات نستجیده از بین رفته و موجب بی‌هویتی شهر شده است. متأسفانه در حال حاضر شهر تهران چیزی به نام طرح جامع منظر شهری ندارد. سند راهبردی سیماهای شهری تهران نیز که زیرمجموعه طرح جامع شهری است، در مرحله مطالعات ناتمام ماند (خلیجی، ۱۳۸۹). روددره‌های دریند، ولنجک، درک، فرحرزاد و ... کوهپایه‌های البرز، قله توجال و از همه مهم‌تر قله دماوند از عناصر طبیعی و منظرین شهر تهران هستند که یاد تهران را در ذهن‌ها تداعی می‌کنند. شناسایی کانون‌های دریافت این مناظر نیازمند بررسی‌های ویژه است. برای مثال قله دماوند از چهارراه تهرانیارس و میدان امام حسین و قله توجال و دماوند از میدان آزادی دیده می‌شوند (زنده و زنده، ۱۳۸۹). از جاده قم- تهران نیز که درگاه ورودی تهران است می‌توان قله دماوند را مشاهده کرد.

چکیده: از ابتدای شکل‌گیری هر شهر، طبیعت آن، جزوی از تصویر ذهنی شهروندان و تاریخ و هویت آن شهر محسوب می‌شود. نمادهای طبیعی شهر حامل خاطرات جمعی شهروندان هستند و سبب ماندگاری شهر می‌شوند. تأثیر طبیعت در ایجاد حس مکان انکارناپذیر است و انسان همواره به فضاهای آمیخته با طبیعت احساس تعلق می‌کند و این علاقه‌مندی به انس با طبیعت در فرهنگ ایرانیان نیز از دیرباز وجود داشته است. عناصر طبیعی به عنوان نقاط عطف و سازنده خاطرات مشترک شهروندان هر شهر از اهمیت ویژه و استراتژیک برخوردار هستند. نه تنها ارتباط نزدیک شهروندان با مؤلفه‌های طبیعی اهمیت ویژه‌ای در ارتقای سطح زندگی شهروندان دارد، امکان دید به مؤلفه‌های طبیعی اسطوره‌ای و خاطره‌ای هر شهر نیز در ایجاد خوانایی و همچنین حس تعلق خاطر شهروندان به شهرشان حائز اهمیت است.

شهر تهران به دلیل موقعیتش نسبت به دامنه‌های البرز امکانی ویژه در دید به نقاط عطف طبیعی دارد. اینکه چگونه می‌توان در برنامه‌ریزی شهر تهران و مدیریت آن حداکثر بهره را از مؤلفه‌ها و نشانه‌های طبیعی شهر در راستای دستیابی به اهداف کلان منظر شهر در خوانایی، هویت و زیباشناصی شهرها دست یافت، سؤالی است که این نوشتار تلاش می‌کند با بهره‌گیری از تجربه‌ای مشابه در شهر کیوتو به آن پاسخ دهد. حداقل در چهار بخش از هفت بخش سیاست منظر کیوتو، به صورت بسیار دقیق و موشکافانه به منظر شهری در ارتباط با منظر طبیعی پرداخته شده است. در شهر تهران نیز باید کریدورهای دید به مناظر طبیعی شناسایی شود. آنگاه برای ساختمنها و بناهای موجود در پرسپکتیو دید، مقرراتی وضع شوند تا منظر شهری و منظر طبیعی در تلفیق با یکدیگر منظر جذابی را برای شهروندان و گردشگران فراهم کنند. در این صورت است که این مکان‌ها می‌توانند به نقاط شاخص شهر و محلی برای گذران اوقات فراغت و شکل‌گیری خاطرات جمعی تبدیل شوند. **وازگان کلیدی: منظر تهران، منظر کیوتو، طبیعت شهر، چشم‌اندازهای طبیعی، فضاهای جمعی.**

تصویر ۲: پرسپکتیو دید از بستر رودخانه به سمت کوهها، ژاپن. مأخذ: <http://www.city.kyoto.lg.jp>
Pic2: Perspective view from the riverbed to the mountains, Japan.
Source: <http://www.city.kyoto.lg.jp>

تصویر ۱: منظر شهر کیوتو در تلفیق با منظر طبیعی آن، ژاپن. مأخذ: <http://keithphotography.files.wordpress.com>
Pic1: Kyoto landscape blended with its natural landscape, Japan.
Source: <http://keithphotography.files.wordpress.com>

تصویر ۳: ساختمان بلند مرتبه و قطع شدن دید به کوه، تهران. عکس: نرگس آقابزرگ، ۱۳۹۲

Pic3: Tall buildings and lost sight of the mountains, Tehran. Photo: Narges Aghabozorg, 2013.

ارتقای منظر شهری، بایستی کابل‌های نیرو و تأسیسات شهری که باعث خدشه‌دار شدن مناظر طبیعی شهر می‌شوند به صورت زیرزمینی کار گذاشته شوند.

همانطور که دیدیم حداقل در چهار بخش از هفت بخش برنامه منظر کیوتو به منظر شهری در ارتباط با منظر طبیعی پرداخته شده است. اهمیت و تقدس طبیعت در فرهنگ ژاپن در تدوین این ضوابط مؤثر بوده است. همچنین در متن برنامه اشاره شده که حفظ این مناظر برای انتقال آنها به نسل‌های آتی و حفظ هویت شهر کیوتوست.

شناسایی نقاط دید به مناظر طبیعی و تبدیل آنها به فضاهای جمعی

ویژگی خاص جغرافیایی و طبیعی تهران ظرفیت‌ها و فرصت‌های ویژه‌ای برای مدیریت شهر مهیا ساخته است با بهره‌گیری از آنها منظر شهر را ارتقاء بخشد. در این میان شناسایی نقاط دید به مناظر و نقاط عطف نیازمند مطالعه و برنامه‌ریزی و به ویژه مشارت شهری است. مدیریت شهر می‌تواند جهت بهره‌گیری از این ظرفیت‌های خاطرمساز و استطواره‌ای طبیعی شهر در مقیاس‌ها و حوزه‌های مختلف وارد عمل شود و از مهیا ساختن دید و منظر مناسب به نقاط شاخص و خاطرناک‌تر برآمد. برآمدگری درون شهری، مکان‌بایی و حتی طراحی فضاهای جمعی و گردشگری و مدیریت محلات تأسیساتی و ... برآمدگری زیر است. مدیریت چنین اقداماتی در شهر کیوتو با احیا و بهره‌گیری بیشتر از ظرفیت‌های نقاط عطف طبیعی موجب توجه حداکثری به این مولدها در طرح جامع منظر شهر کیوتو شده است.

در بسیاری از خیابان‌های اصلی شمالي - جنوبی شهر تهران، تلفیق ساختمان‌های بلندمرتبه شهر با پس‌زمینه کوه و عدم وجود قوانین برای حفظ مناظر طبیعی موجود قطع شدن دید به کوه می‌شود (تصویر ۳). علاوه بر این در بسیاری از میدان‌های شهری نیز عدم کنترل ارتفاع ساختمان‌ها باعث محدودش شدن چشم‌انداز طبیعی کوه البرز شده است. بی‌توجهی به حفاظت از چشم‌اندازهای خاطرناک‌تر که خاطرات جمعی شهر را زنده نگه می‌دارند، موجب شده تا تهران به سمت بی‌هویتی سوق پیدا کند.

مکان‌های شهری با چشم‌انداز طبیعی، نقاط ساخصل شهری هستند که بالقوه قابلیت تبدیل به محل برای گذران اوقات فراغت و شکل‌گیری خاطرات جمعی را دارند. بنابراین باید ابتدا کانون‌های دریافت چشم‌اندازهای طبیعی و خاطرناک‌تر شناسایی شوند. که خود نیازمند مطالعه و به ویژه مشارت شهری است. آنگاه برای ساختمان‌ها و بناهای موجود در پرسپکتیو دید، مقرراتی وضع شوند تا منظر شهری و منظر طبیعی در تلفیق با یکدیگر بتواند منظر جذابی را برای شهروندان و گردشگران فراهم کند. برخی از این فضاهای ممکن است به لحاظ عملکردی‌های شهری از قبیل دسترسی امکان تبدیل شدن به فضاهای جمعی را نداشته باشند. بنابراین پیش از هر اقدامی باید مطالعات در این زمینه صورت پذیرد.

در صورت تبدیل به فضاهای جمعی، توجه به منظر آنها، بیش از پیش اهمیت پیدا می‌کند. برای مثال برای ساختمان‌های نزدیک به نقطه دید، مقرراتی در رابطه با جزئیات ساختمان‌ها و برای ساختمان‌های دورتر، قوانین دیگری در رابطه با فرم و رنگ چشم‌اندازها وضع شود. در مورد روددرهای و ساختمان‌های اطراف آن نیز باید قوانین منطقه‌ای وضع شوند. توسعه آشفته شهربازی در کوهپایه‌ها موجب از بین رفت فضاهای سبز طبیعی پای کوه و روددرهای شده است (تصویر ۴). فضاهای سبز طبیعی کوهپایه‌ای قابلیت تبدیل به منظر

شهر تهران فاقد برنامه منسجم مدیریت منظر شهری است. بی‌توجهی به منظر شهر در تلفیق با کوه البرز، موجب فراموشی استفاده از این ظرفیت طبیعی شده است. تهران نیازمند یک طرح جامع منظر شهری است که در آن دید به مؤلفه‌های طبیعی شهر در اولویت قرار گیرد. برنامه‌ریزی گردشگاه‌ها با توجه به این چشم‌اندازهای طبیعی موجب شکل‌گیری خاطرات جمعی و جاودانگی شهر خواهد شد.

اما پرسش این است که چه راهکارهایی می‌تواند در ارتقاء و بهبود این گونه مناظر طبیعی و حفظ کریدورهای دید به این مناظر مؤثر واقع شود. بدین منظور به سیاست منظر کیوتو به عنوان یک نمونه خارجی پرداخته می‌شود.

سیاست حفاظت، احیاء و ساخت منظر کیوتو کیوتو شهری واقع در کشور ژاپن است که از طرف شمال، شرق و غرب با کوههای سرسیز احاطه شده و در جوار چند رودخانه شکل گرفته است. قوانین منظر در شهر کیوتو از سال ۱۹۳۰ آغاز و تاکنون بارها بازبینی شده و تکامل یافته است. برنامه حفاظت، احیاء و ساخت منظر کیوتو بسیار جامع است. در این برنامه برای هر قسمت از شهر قوانین و مقررات ویژه‌ای وضع شده و شهر از جنبه‌های مختلفی مورد مطالعه قرار گرفته است. این برنامه شامل بخش‌های زیر است (www.city.kyoto.lg.jp) :

۱. کنترل ارتفاع ساختمان‌ها : در این بخش ارتفاع ساختمان‌ها با توجه به مناظر طبیعی و تاریخی موجود محدود شده است. به طوری که ارتفاع آنها از مرکز شهر به سمت کوهپایه‌ها به صورت تدریجی در شش مرحله کم می‌شود تا دید به کوهها بهتر می‌شود. فقط در موارد بسیار خاص به منظور ایجاد منظر شهری ویژه می‌توان از این حدود سریاز زد.

۲. حفاظت از منظر طبیعی و تاریخی : این بخش شامل فضاهای سبز و ساختمان‌های تاریخی در کوهپایه‌های شهر است. برای مناطق مسکونی کوهپایه‌ای در جوار این فضاهای سبز و ساختمان‌های تاریخی نیز استانداردهایی برای شکل با مساختمان‌ها، رنگ و مصالح دیوارهای بیرونی، در نظر گرفته شده است (تصویر ۱). هرگونه تغییر در ساختمان‌های موجود، ساختمان‌های رودخانه‌ها و آبراههای در ترکیب با فضاهای سبز اطراف و ساختمان‌های مجاور، دید به یاغها که با کوههای دور داشت ترکیب می‌شوند، دید به کوهها از بستر رودخانه که با رودخانه و شهر ترکیب می‌شوند. دید به نشانه‌های حک شده روی کوهها که با ساختمان‌های تاریخی و شهر ترکیب می‌شوند و دید پاتروراما که با ترکیب کوه و شهر از خیابان‌های مجاور رودخانه و پل‌های روی آن دیده می‌شود. برای از نقاشه شهری نیازمند کسب اجازه از شهرداری است. ساخت و ساز در این راسته ممکن است. برخی فضاهای سبز شهرداری در حال از این رفتن هستند. از این رو هرگونه ساخت و ساز یا قطع درختان با اجازه شهرداری می‌است. علاوه بر این تپه‌هایی سبز در بافت شهری وجود دارد که هرگونه تغییر در آنها ممنوع است. برخی از آنها به درخواست صاحبانشان توسط شهرداری خریده و نگهداری می‌شوند، به عنوان پارک شهری مورد استفاده شهروندان و گردشگران قرار می‌گیرند و در نهایت این مناظر طبیعی و تاریخی با امکاناتی مناسب تجهیز می‌شوند.

۳. حفاظت، احیاء و ساخت منظر شهری : ساختمان‌های شهر باید با منظر تاریخی و طبیعی شهر هماهنگ شوند، بدون آنکه به عملکرد شهر لطمه‌ای بزنند. بدین منظور استانداردهای طراحی ساختمان باید مطابق با قانون منظر و مقررات شهر کیوتو در توسعه منظر شهری تنظیم شوند. برخی از این استانداردها، عمومی و برخی دیگر محلی است؛ به این معنی که مناسب با ویژگی‌های منظرین هر منطقه متفاوت خواهد بود. برای مثال، ساختمان‌های همچوar رودخانه‌ها، تپه‌های سبز و خیابان‌ها و کوچه‌ها در مناطق مختلف شهر، ساختمان‌های منطقه میراث تاریخی، ساختمان‌های منطقه

Visual Memory

The Role of Tehran Natural Views in Urban Landscape Management

Narges Aghabozorg, M.A. in Landscape Architecture, University of Tehran, Iran. aghabozorg_narges@yahoo.com

Abstract: The nature of a city is considered a part of citizens' image of the city as well as its identity and history since formation of every city. City natural elements are the symbols which offer citizens public memories and help maintaining the concept of city. The influence of nature in creating a sense of place is quite undeniable and human beings always feel belonged to spaces blended with nature. This interest of being connected to nature has long been in Iranian culture as well. Natural elements as milestones which create shared memories have a special and strategic importance. Not only the close relationship of citizens with natural factors has a special importance in the improvement of quality of life, but also it has a significant role in city legibility and citizens' affiliation to their own city. Tehran city has a considerable potential in highlighting natural landmarks since it is located on the Alborz foothills. The question this article tries to answer is how to manage Tehran natural elements and symbols in order to achieve major landscape goals to create legibility, identity and aesthetics of cities with the help of the similar experiences obtained in Kyoto city. At least in four chapters of the seven chapters of the Kyoto landscape policy, maximum attention is paid to the urban landscape related to the natural landscape. The corridors to natural landscape must be identified in Tehran city. Landscape rules should be enacted for the buildings in these perspectives in order to get interesting landscapes and favorable places for citizens and tourists. Eventually these places can be converted to indicated points and places for the leisure times which will produce public memories.

Keywords: Tehran landscape, Kyoto landscape, City nature, Natural view, Public spaces.

Reference list

- Khaliji, K. (2010). Urban Landscape Management. *Journal of MANZAR*, 2 (11): 72- 75.
- Kyoto City Landscape Policy (2007). Available from: <http://www.city.kyoto.lg.jp/tokai/cms-files/contents/0000057/57538/3shou.pdf> (Accessed 27 May 2013).
- Rossi, A. (1982). *The Architecture of the City*. Cambridge, Massachusetts: MIT press.
- Yavari, A. (2012). Urban Memories as a Connection between Generations. *Journal of City, Life, Beauty*, 1 (3): 21- 25.
- Zandie, M. & Zandie, R. (2010). Looking for Tehran's strategic visual corridors. *Journal of Iranian Scientific Association of Architecture and Urbanism*, 1(1): 27-36.

تصویر ۴: توسعه آشنا شده شهر در کوهپایه‌ها، تهران. مأخذ: <http://scenery-wallpapers.com>

Pic4: Turbulent development of the city in the foothills, Tehran. Source: <http://scenery-wallpapers.com>

فضاهای جمعی را دارند. پس از وضع این گونه قوانین، گامی در جهت ارتقای مناظر این گونه فضاهای بروزتر خواهد شد که اهمیت آنها کمتر از طراحی منظر آنها نخواهد بود. در آخر پیش‌بینی مکان‌های مکث پیاده با انواع فعالیت‌های اجتماعی و تفریحی به پایداری و ماندگاری شهر نیز منجر خواهد شد.

جمع‌بندی

- به منظور شناسایی و ارتقای مناظر طبیعی شهر تهران اقدامات ذیل پیشنهاد می‌شود :
- تهییه طرح جامع منظر شهری تهران به ویژه شامل تدوین سیاست‌های کلی حفظ دید به کوه‌البرز، قله توچال و دماوند.
- سیاست‌های کنترل توسعه شهر و حفظ فضاهای سبز طبیعی کوهپایه‌ای به ویژه روودره‌ها.
- تدوین دستورالعمل‌های کلی و منطقه‌ای برای حفاظت و ارتقای مناظر شامل دستورالعمل‌های ارتقای منظر خیابان‌های شمالی-جنوبی با دید به کوه، ارتقای منظر رودرده‌ها و ارتقای مناظر تیه‌های طبیعی میانی شهر تهران با دید به کوه.
- شناسایی کانون‌های دریافت چشم‌اندازهای طبیعی در شهر تهران.

- بررسی امکان تبدیل آنها به فضاهای جمعی.
- تدوین دستورالعمل‌های ویژه برای ارتقای چشم‌اندازهای فضاهای جمعی.
- تجهیز این مکان‌ها به انواع تسهیلات و فعالیت‌ها برای حضور پایدار شهروندان و گردشگران ■

فهرست منابع

- خلیجی، کیون. (۱۳۸۹). مدیریت منظر شهری. مجله منظر، ۲ (۱۱): ۷۳-۷۵.
- زندیه، مهدی و زندیه، راضیه. (۱۳۸۹). در جستجوی کریدورهای دید راهبردی شهر تهران. *نشریه علمی- پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران*, ۱ (۱): ۲۷-۳۶.
- یاوری، علی. (۱۳۹۱). خاطرات شهری حلقه اتصال نسل‌ها. *نشریه شهر، زندگی، زیبایی*, ۱ (۳): ۲۱-۲۵.